

DARY A OBDAROVÁNÍ V LIDOVÉ TRADICI NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Ludmila Tarcalová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Dar je jedním z nejdůležitějších způsobů a prostředků navázání, udržování a upevňování styků mezi lidmi. Dávat a přijímat dary patří nějak k životu.

(V. Frolec, Prostá krása)

V obřadní lidové kultuře se dary a obdarování objevují jako hlavní nosný prvek mnohých zvyků a obyčejů, jejichž absence by zcela ovlivnila celou strukturu rodinného a výročního cyklu; mnohdy by se vytratila celá podstata tradovaného zvyku. Během posledních sta let dary i obdarování prošly řadou změn nejen ve formě, způsobu, ale i obsahu. Tím, že obdarování doprovázelo každodenní život, promítalo se v mnoha životních situacích, nastaly přirozené změny. Ty se objevily nejen v nových příležitostech a situacích, ale i ve způsobu obdarování a různorodosti darů. Zachytit, nakolik se dary i příležitosti v oblasti Uherskohradištska změnily v průběhu roku v obci a v rodině, bude našim úkolem.

K nejstarším darům, objevujícím se při obřadních obchůzkách, patřily potraviny – obilí, mouka, vejce, maso, ovoce, pečivo a lihoviny. Věcné dary byly spíše záležitostí rodinných slavností – při příležitosti svátků, narozenin, křtu, svatby, pohřbu a dalších oslav. Darem byla i almužna, i když ji spíše můžeme pokládat za projev křesťanského milosrdenství. I pohoštění, které hospodyně dávala pacholkům, děvečkám, rodině a sousedům při polních pracích, dožatě, dodrhnuté apod., je zvláštní formou daru; bylo projevem díky za společně vykonanou práci.

Potraviny, obvykle produkty z domácího hospodářství, často nazývané *syrové*, byly při koledních obchůzkách nejčastějším prostředkem k obdarování. K nejstarším druhům potravin patřila **mouka a obilí**, které se ještě do 30. let 20. století dávaly koledníkům o Vánocích. Ponocný dostával obilí do pytle, obdarován byl i kostelník, obecný strážník, pastýř, hrobník, kominík, listonoš. Pastýř dostával od hospodáře, kterému pásal dobytek, do putny po *ošívce* mouky, ale i buchty, víno a peníze. Získané potraviny byly mnohdy mimořádným a vítaným výdělkem. V tomto období neměly darované potraviny jen funkci daru, ale i posláním sociální výpomoci. Tento přesah jiné funkce nijak nenarušoval prvotní symboliku daru. Obřadní funkce daru se zakládala na principu: štědrost ke koledníkům – štědrost v domě. Stejně při tříkrálové obchůzce se chudším dávalo i uvařené jídlo, sádlo, koláče (Osvětmany). Rektor, jež byl v tříkrálovém období součástí obchůzky koledníků, nebo ministranti a kněz při vysvěcování domů, dostávali žito, do putny hrách, kroupy, fazole, čočka, prosnou kaši, *něco od zabíjačky* a vdolky (Tupesy). I při obchůzce v den svátku sv. Blažeje, naposledy v roce 1924, dostaly děti ve Veletinách obilí, slaninu, uzené maso, vajíčka. Postupem času, především po druhé světové válce, se při tříkrálové obchůzce řešilo obdarování penězi; svatoblažejská obchůzka v období třicátých let 20. století zanikla.

Masopustní obchůzky byly a dodnes jsou jednou z příležitostí obdarovávat potravinami nebo si je vykoledovat. Na přelomu 19. a 20. století se dávalo masopustním koledníkům obilí, které se sypalo do pytlů, puten nebo košů (Kunovice). Změna nastala po druhé světové válce, kdy se upouštělo od obdarování těmito potravinami, tradiční zůstala jen slanina, někdy i klobásky napíchnuté na rožeň a vajíčka.

Děti při koledě o Smrtné neděli v první třetině 20. století dostávaly do košíčků trochu mouky, sádla nebo másla, někde vajíčka, sušenky nebo jablka, později koláče, buchty, chleba (Osvětmany). Od padesátých let 20. století dodnes, pokud se chodí o Smrtné neděli koledovat, dostávají děti nejčastěji peníze, od příbuzných je nadílka bohatší. Ještě v 70. letech 20. století dostávala děvčata od svých kmotrů *královničku*, výslužku, podobnou té, kterou

Koledníci o Vánocích obdarováni vajíčky. Ratíškovice 1979, foto archiv SM.

V nejstarších popisech hodové občůzky se uvádí, že hlavním darem bylo obilí. V sobotu odpoledne chodili po domech starší a mladší stárek zvat na hody. Šli v doprovodu *pytlaře, měchaře, dělníka*, který nosil pytel přehozený přes rameno, zval na večerní taneční zábavu a z karafy naléval víno. Až do konce třicátých let 20. století ukládal do pytle obdržené potraviny, hlavně obilí – *slaměнку sypaného*, které se prodalo a uhradila se tím taneční zábava. Za pozvání dostávali i peníze; dnes při podobné občůzce v neděli nebo v pondělí je dávají do pytle nebo do pokladničky (Mařatice, Topolná, Buchlovice, Zlechov, Hustěnovice, Kudlovice, Tupesy, Polešovice).

Na Dušičky se dávala žebračkům mouka. V Ostrožské Nové Vsi okolo roku 1920, měli v kostele u Božího hrobu žebrační naskládané plné pytle mouky, které dostali od místních farníků – *žebrační měli hody*. Ve stejný den si žebrační u hřbitovní brány rozprostřeli ubrus a na něj jim farníci kladli potraviny, zelí, mouku, peníze a kořalku. Almužna – malý dobročinný peněžitý nebo naturální dar, byl projevem milosrdenství vůči hladovějícím žebračkům, nebo starým, zmrzačeným či lidem postiženým požárem nebo vytopením. Vděkem za almužnu bylo přání dobra, slib modlitby za dárce a jeho rodinu. Dávat almužnu byla lidská a křesťanská ctnost.

Vařeným nebo pečeným jídlem se nejvíce uhostilo při koledních občůzkách. Pohoštění v průběhu 20. století o masopustu se v jednotlivých obcích či rodinách tradovalo v různé míře. Hotové jídlo se podávalo v domech, kde se na občůzku *hodně držalo*, kde o masopustní koledníky hodně stáli. O velikonoční občůzce v polovině šedesátých let 20. století především dospělí mladí chlapci, ale i ženáci byli uhoštěni jídlem, v posledních

dostávali chlapci od svých kmostrů na Velikonoce. Dnes si nosí děti v igelitových taškách bonbony a cukroví (Lhotka), stejně jako koledu při *chození s létečkem*, balíček různých sladkostí a pamlsků (Bánov). I o Velikonocích dostávají chlapci za vyšlahání nejvíce od svých příbuzných. Nejčastěji dávají čokoládové figurky – zajíčky, slepičky, kuřátka, vajíčka, ptáčky.

Na svátek sv. Josefa, Františky či Anny chodily děti štandrovat. Dostávaly cukroví a peníze. Zvyk zanikl asi v první polovině 20. století a s ním i materiální obdarování.

První neděli po sv. Duchu se konal na Bojkovicu zvláštní zvyk. Mládenci čistili studny od kalu a nečistot a za odměnu obdrželi od těch, kteří brali ze studny vodu, odměnu. Příští neděli si uspořádali zábavu, jejíž náklady uhradili z vybraných potravin a peněz. O svatodušní neděli bývali obdarováni i jezdcí provádějící občůzku – jízdu králů, obvykle *proviantem* a peněžními dary.

letech některé rodiny chystají *šlaháčom* i obložené mísy nebo chlebičky. Na hody z domu stárky nebo stárka, stejně jako před obecním úřadem každé jednotlivé obce, vynáší ženy talíře s cukrovím, koláči nebo jednohubkami a chlebičky a obdarovávají přihlížející návštěvníky této slavnosti. V mnoha obcích je zvykem zvat chasu do domu na dvůr nebo vjezd domu a uhostit je hotovým jídlem, mnohdy zve starší stárka na večeri stárky a někdy i muziku. Stejně tomu je v současnosti i při dalších občůzkách během roku – při jízdě králů, při *hraní šandrlí* o jmeninách. Tehdy se vynáší ven jídlo i pití. Připraveným jídlem se odplatila i hospodyně za pomoc při draní peří. Především k dodrnutí se připravovalo větší občerstvení. V polovině 20. století se podávala buchta – *babovice* a čaj, v šedesátých a následujících letech 20. století bylo občerstvení bohatší, podávala se káva, párky, koláče apod.

Obdarovávat potravinami bylo velmi časté; dodnes se traduje při navštívení matky a jejího novorozence. *Do kúta* se začátkem 20. století nosilo *co bylo doma* – mísa mouky nahoře s položenými vajíčky, polévka s nudlemi, omaštěná a *pomedovaná* nudle, *šlízky se sýrem* (tvarohem) a mákem, buchty – koláče, *pagáče* – *posúchy*. Málo zámožné ženy nosily *do kúta* obilí, čočku, kroupy, fazole, pšenici, ječmen, rěz, mléko, hrušky, křížaly. Někde chodila kmotřenka i třikrát. Nejprve nesla čaj, rohlíky a kořalku, po druhé slepici a po třetí selátko a koš koláčů nebo koblihů. Dodnes se navštěvuje mladá maminka, které se mimo věcné dárky přináší bonboniéra, káva nebo láhev alkoholu. Ke křtu ještě do konce 50. let 20. století nosila kmotra cukroví v koutním koši, kořalku *v sotoru*, cukr, máslo apod.

Potraviny nošené před svatbou do svatebního domu, nebyly běžným darem, ale především prostředkem k sociální výpomoci rodině pořádající svatbu. Množství přinášených potravin si obvykle matka zaznačila, aby je v případě svatby v domě rodiny mohla oplatit. Výdaje na honosné svatby, jež byly pořádány hlavně z důvodů právních a reprezentačních, byly částečně kryty i naturálními příspěvky rodiny, sousedů a známých, obyčejně však všech svatebních hostů. Vzájemné půjčování peněz a naturálií na finančně nákladné svatby, mnohdy až nad možnosti rodiny, se provádělo v každém vesnickém kolektivu. K základním darovaným potravinám (cukr, máslo, mouka, vejce, kakao, ořechy, slepice) se ve třicátých letech 20. století ještě připojily cukrářské a pekařské výrobky. Na Uherskohradištsku bylo běžné zvykem, že dávali i lidé, kteří na svatbu nešli; vázala je jen tradice sousedské svépomoci. Těm se pak nesla výslužka ze svatby, nejčastěji koláče a cukroví, někdy i sklenice vína.

Po druhé světové válce pro ne právě nejlepší ekonomické podmínky, se pomoc omezila.

Pytlář s výslužkou mouky nebo obilí, dnes penězi o hodech. Blatnice, 1966, foto archiv SM.

Obdarování slaninou a vajíčky o masopustní obchůzce. Komňa, 2005, foto L. Tarcalová.

větší roli lze přiřadit **maso**. Ve výročně obyčejovém cyklu známe obdarování masem hlavně o fašanku, kdy dostávali masopustní obřadníci – *fašančáři* slaninu, kterou jim v domech napichovali na šavli nebo vkládali do koše. V Kunovicích se do r. 1950 dávaly klobásky, uzené maso nebo se maso ze zabíjačky – jitrnice, podbradek, tlačanka.

K zvykům, kdy se ještě v první třetině 20. století nosila uvařená slepice v polévce v hrnci *kútňáku*, v Uh. Ostrohu i živý kohout, patřilo *nošení do kúta* šestineděle. Zvyk se inovoval do mnoha podob. Od šedesátých let 20. století se nosí neuvařená slepice nebo smažené kuře, z recese se dnes objeví i slepičí polévka v sáčku.

Stejně tak i slepice nebo kuře bylo darem nošeným před svatbou do svatebního domu, na Kopianicích přinášela kmotřenka – zv. *široká* ještě před 2. světovou válkou slepici či uzené maso. Dodnes je běžné na vesnici nosit zabíjačku – produkty z prasete – jitrnice, jelita, ovar a ovarovou polévku příbuzným, sousedům a známým, za což děti dostanou drobný peníz.

Zvláštní postavení v obdarování mají **vejce**. Vajíčka vždy byla prostředkem k obdarování v obřadních koledních obchůzkách. Byl to produkt, který v domácnostech nikdy nechyběl a jeho dostatek umožňoval obdarovávat při obchůzce o Vánocích, o Třech králích, o fašanku, kdy si obřadníci skládali vajíčka do velkých košů. Stejně jako při blažejské obchůzce, královnickách o Květné (Smrtné) neděli, o Velikonocích a při jízdě králů, kdy výběrčí s koši shromažďovali svoje dary – vajíčka (Vlčnov, Staré Město). Vajíčka sehrávala hlavně roli daru z lásky.

Vedle obilí, mouky a vajíček byly ještě v první polovině 20. století nejčastěji děti obdarovávány **sušeným ovocem** zv. *křížaly*, *krajanky*, nebo ořechy, jablky a hruškami, dýňovými jádry. Sušené ovoce dostávaly děti o svátku sv. Mikuláše, stejně tak tvořilo součást nadílky

Daroval jen ten, kdo v dané době mohl. Obdarovávalo se zákusky a dorty (*roh hojností*, koš cukroví), a to nejbližší rodina přinášela i naturálie. V padesátých letech nosili týden před svatbou všichni svatebčané potraviny v dosti velkém množství, podle možnosti každé rodiny. Dodnes se v některých obcích na Uherskohradištsku množství darů poznají, aby mohli tuto půjčku splatit stejným dílem při příležitosti svatby v jejich domě. Potraviny se zpravidla nosily před dnem, kdy se začaly dělat ve velkém množství nudle, péct koláče nebo cukroví. Obdarování při příležitosti svatby potravinami se oslabilo z důvodu konání svateb v restauracích; *syrové*, jak se materiálu k pečení a vaření říkalo, se již nosí jen ojedinele. Podobně jako ke svatbě se ještě v 70. a 80. letech 20. století přinášely potraviny i k uspořádání primiční hostiny. Novokněze obdarovávali příbuzní, sousedé, ale i spoluobčané potravinami, které sloužily k přípravě hostiny, mnohdy až pro několik stovek hostů.

Ze všeobecných potravin, které při obdarování v lidové tradici sehrály

o Štědrém dnu. Při kolední obchůzce o Třech králich dostaly sušené ovoce – *sucháří* a drobné mince (Jalubí). Při předvelikonočním hrkání vyhazovala ještě ve třicátých letech 20. století hospodyně chlapcům před dveře sušené plody, které si spěšně sbírali (Jankovice). Sušené ovoce bylo i součástí nadílky při obchůzce královniček o Květné neděli. Čerstvě natrhané ovoce posílala kmotra darem svým kmotřencům. Ještě na začátku 20. století bylo projevem lásky i darované ovoce – jabko, hruška, švestky, ořechy, višně. Jablkem, jako symbolem lásky, byly zdobeny máje, práva a bylo tradičním darem při koledování dětí. Zcela novým prvkem v obdarování se stává stále více jižní ovoce a burské oříšky. Dávají se jako součást nadílky dětem především o Vánocích, ale nosí je i návštěvy nemocným.

Zvláštní kategorii tvoří obdarování **pečivem**. Figurálním pečivem obdarovávala v první polovině 20. století kmotra o Mikuláši; přinášela dětem do domu nadílku *mikuláša*, kromě jiných drobných poživatin a sladkostí i pečené panenky, panáčky, koničky, jelyny nebo perníkové vojáky na koni - husary. Matky dětem pekly těstové figurky čerta a mikuláše z perníku nebo marcipánu, také drobné pečivo *rohlíky* nebo *biskupy* z kynutého těsta. Perníky s barevně vytištěnými a nalepovanými postavami mikuláše a čerta se dávaly dětem od poloviny 20. století. K nim se v druhé polovině 20. století přidaly i čokoládové figurky čertů, mikulášů či andělů a nejnověji adventní čokoládové kalendáře.

V první třetině 20. století na Štědrý večer bývali koledníci obdarováni vánočním pečivem, ti nejhudší dostávali i chleba, *po pecnu chleba se dávalo pastýřovi, husárovi a do chudobinca*. Pro pastýře, který pásal hospodáři dobytek, se pekly veliký vdolek – *kominíky* (Těšov).

O Vánocích se pekly ještě ve 30. letech 20. století buchtu *babovice* nebo velký koláč pro mlatce, služku a pacholka. Na Štěpána, když pacholek odcházel ze služby, obdarovávala hospodyně pacholka *makovníkem*, děvče dostávalo za celoroční službu na Nový rok koláč. Výslužkou na Štěpána byly i *boží milostě* a perníková srdce. V Popovicích a v Ostrožské Lhotě ještě v poslední třetině 20. století nosily vnučky nebo mladší děti na Nový rok *babičkám koláč*.

Z masopustního obřadního pečiva, kterým se obdarovávají obřadníci dodnes, se tradují stále koblíhy a boží milosti, které dostávají při vstupu do domu. Drobným pečivem, perníkovými figurkami a cukrovím, byla obdarována děvčátka při obchůzce s májkou; postavičky koničků nebo kus koláče – *mazance* dostávali ještě ve 20. letech 20. století chlapci o *šlaháčce*.

Pečivem, po 2. světové válce i cukrovím, se také uctívalo. Hospodyně o žních počtila pomocníky nasmaženými koblíhami, nebo koláči a buchtami. Stejně tak při dohrnuté. Zvláštní bylo, že koblíhy byly začátkem 20. století obřadním pečivem, stejně jako boží milosti – smažené *suky*, *kraple* – koblíhy, které se připravovaly nejen k masopustu, ale nosily se i jako

Kmotřenka nese výslužku do svatebního domu. Petrov 1967, foto archiv SM.

Obdarování chlapců při velikonočním klepání. Babice, 2006, foto M. Bilíková.

Chlapci s velikonoční výslužkou. Kněžpole, 1978, foto archiv SM.

Obdarování koláčky a cukrovím o hodech. Babice 2006, foto M. Bilíková.

dar šestineděle *do kúta* (Kněžpole). V Bystřici pod Lop. se na svatbu nosil koš s pečivem – již hotové napečené vdolečky, boží milosti, koblihy, *zavináče* – makové buchtu, ve 30. letech 20. století i drobné pečivo a cukroví se těsně před svatbou přepravovalo do svatebního domu v koši; největší koš s velkým množstvím koláčů dávala kmotřenka – *široká*.

K darům patřil také svatební koláč – *výslužek*, který nevěsta dostávala od biřmovací kmotřenky. Jeho velikost svědčila o majetkových poměrech nevěstiny rodiny. Přestal se dávat se zánikem pořádání tradičních a početných svateb ve 20. a 30. letech 20. století. Koláč byl nahrazen dortem, někdy i několikapatrovým. Velký kruhový *koláč na házení* dostávala nevěsta také darem; mnohdy to byla obyčejná buchta, jindy zdobená svastikou – na ní ryby, brány, hrábě a jiné znaky. Darem kmotřenek na svatbu po 2. světové válce byl dort, který nechávala péct u nejlepší cukrářky. Stejně obdarovávala i svého kmotřence při narození, prvním sv. přijímání, biřmování a nebo primici. Dortem byla obdarována i matka svojí nastávající snachou; nejprve jednoduchými dorty, v 70. letech 20. století několika patrovými a v současnosti dorty různých tvarů – v podobě knihy, podkovy apod.

Lihovinami se víc uctívalo než obdarovávalo, ale přece se jen našly příležitosti, kdy lihovina sloužila jako dar. Sladká *robská kořalka* – *feřmintka* se např. v Uherském Ostrohu nosila ve třicátých letech 20. století kmotřenka nastávající mamince v malované sklenici zamotané do vyšivaného šátku. Většinou se nosí dodnes neboť se tvrdí, že je *pro maminku na mléko*. Víno nosil darem ženich své nové matce, víno se dávalo jako výslužka ze svatby. Vínem nebo kořalkou obvykle slivovicí se uctívaly návštěvy. Pitím se spíš uctívalo při obřadních obchůzkách o masopustu, slahačce, hodech či dalších obřadních obchůzkách. Často však si koledníci odnášeli celou sklenici, jako dar za koledování – vinšování.

Darem byla i svěcená **voda** z pouti nebo bečičkou vody obdarovával chlapec hospodáře při dožínkách.

Příležitostí se vzájemně obdarovávat neustále přibývá. Při oslavách narozenin, jmenin, ukončení studia, odchod do důchodu se obvykle dávají věčné dary. K těmto příležitostem

a mnoha dalším se dávaly i **květiny**. V lidové tradici nacházíme obdarování květinami i jako projev milostného vztahu; byla jím kytička rozmarýnu, fialek, nebo snítka hřebíčku, bazalky, lilie, stejně jako *péřečko* z červené růže, vínok z voňavého kvítí, které dávalo děvče chlapi. Zamílovaný chlapec dával své dívce halúzku rozmarýnu či levandule. I máj byl dar, který staval mládenec děvčeti, o kterou měl vážný zájem, se zeleným ozdobeným vrškem smrku, borovice či jedle. Nevěsta dávala ženichovi vonici za klobouk a *rozpinku* mašli na kordulku (Těšov). Kytice, jako dar je hlavně záležitostí druhé poloviny 20. století. Květiny dává chlapec nastávající matce, když jde prosit o ruku své dívky. Nejčastěji obdarovává manžel svoji ženu při příležitosti svátku, narozenin či při návštěvě ženy v porodnici. Přátelská setkání ani návštěvy nemocných se bez květin málo kdy obejdou. V nově zavedeném obřadu *vítání do života* na začátku 60. let 20. století se obdarovávaly maminky kytičkou od zaměstnavatele a místního národního výboru. Ve svátek Dnu matek nebo MDŽ byla hlavním dárkem kytice, jež se v té době propagovaly oslavy matek *Matkám patří živý květ, jim se sklání z lásky celý svět*.

V posledních třiceti letech je zvykem nosit kytičku květin svému příbuznému nebo kolegovi na pohřeb, svobodnému se nese vždy uvázaná ze světlejších květů mnohdy i celé věnce. Věnce, věnečky, kytice, kytičky jsou dodnes neodmyslitelným darem v den svátku Dušiček, kdy rodina a známí jimi zdobí hroby a zapalují svíčky.

K darům, jež patří do kategorií květin patří i dožínkové věnce z různých druhů obilí - ovesné, ječmenné a žitné klasy, růže, polní kvítí a vrbové pruty. Ty bývaly a dnes při obnovené zvyku jsou v mnoha obměnách darovány hospodyni a hospodářovi. K nim se pojily i vinše.

*My vám panímámo přinášíme tuto kyticu,
abyste věděla, že jsme požali všechnu pšenici.*

*Všecka chasa vám tuto kyticu uvila,
za dobré jídla, které ste nám dycky vařila.
Přijmite od nás tuto kyticu z květů a obilního klasu,
s dobrým jídlem pamatujte dycky na svoju chasu.
Panimáma dobrým jídlem a pantáta pitím,
potom sa nám všeckým dobre půjde tým pozemským žitím.*

K zaniklým zvykům patří obdarování vrbovým nebo březovým prutem o Vánocích nebo na Nový rok. Na Vánoce roznášel ještě ve třicátých letech 20. století obecní pastýř po domech hospodářům, kterým pásal dobytek, pruty vrby či březovce.

Vůbec k nejstarším prostředkům k obdarování patří asi **peníze**. Ty provázely všechny kolední občůzky a pokud se konají, obdarovávají se koledníci penězi dodnes. Peníze se dávaly nejvíce ve formě mincí, které měly nejen finanční hodnotu, ale i funkci magického prostředku zabezpečující zdraví, odolnost, pevnost.¹ Při kolední občůzce o Vánocích a o Třech králích, kterou dnes hlavně organizuje charita, dostávají ve většině domácností větší obnos, neboť peníze jsou určeny k charitativním účelům. Dodnes se dávají koledníkům peníze o masopustu, o Smrtné a Květné neděli. Z občůzky o svátku sv. Blažeje, si za získané peníze děti z Kněžpole pořizovaly sešity. Stejně tak při vyhrávání *standrlí* dostávaly děti peníze a dospělí byli pohoštěni. Zvyk zanikl před první polovinou 20. století. Obdarování penězi byli i jezdci při jždě králů. Za vyvolaný vinš kolem jdoucím divákům či známým dodnes dostávají peněžitý obnos do pokladničky připevněné na botě jezdce. Do pokladniček dostávají peníze i hodoví stárci, kteří při občůzce první nebo druhý hodový den v každém domě ukazují právo a zvou na hodovou zábavu. Za nevhodnější k získání drobných peněz pokládaly děti zimní období. V tuto dobu roznášely *zabíjačky - pečénky*. Rády se tohoto úkolu ujal, neboť jim roznáška vynesla *tringelt*. Děti byly penězi obdarovány hlavně při křtu, kdy jim kmotři vkládaly peníze do vínku a v druhé polovině 20. století dostávaly při vítání do

života vkladní knížky s peněžním obnosem. Také hlavně děti dostávaly za gratulaci svým starým rodičům nebo kmotrům vždy peněžitou odměnu. Dnes jsou obdarovány penězi za dobré výsledky ve škole nebo nějaký dobrý počin. Hodně peněz se vybralo a sloužilo jako dar novomanželům do nové domácnosti při svatebním házení do koláče. Házení se provádělo v první svatební den večer. Házení všichni zúčastnění svatebčané s přáním k jakému účelu peníze darují. V některých rodinách se tento zvyk udržel až do 70. let 20. století i když ztratil obřadní charakter a zůstalo jen při zábavě. Peněžní dary uhrazené obvykle šeky se dnes posílají na různá konta charitativního rázu – nově stavěné kostely, obcím postiženým povodněmi nebo komukoliv k pomoci.

K dalšímu typu obdarování patří **věcné dary**. K příležitostem během roku, odkud se přináší dary, patří pouť. Z každé pouti, na níž chodili především rodiče i několikrát ročně, nosili dětem špalky a cukrové růžence. Svým rodičům, jež se pro stáří již poutí nemohli zúčastnit kupovali na památku sošky, svícny, obrázky, růžence, kroupky, skleničky s nápisem poutního místa a památeční obrázky do modlitebních knížek. Obdarovávala se jimi mnohdy i celá rodina, sousedé a nejbližší příbuzní. Podobné upomínkové předměty se vozily i ze zájezdu, výletu, z cest do města a ze světa. V průběhu roku v období první poloviny 20. století se věcnými dary obdarovávalo málo. Děti dostávaly jednoduché hračky a jen to, co nejnnutněji potřebovaly. Sortiment vánočních dárků se postupně rozšířil na potřebné věci k oblečení až po četné drahé dárky v současnosti. Nehodné děti bývaly v minulosti *obdarovávány* uhlím nebo shnilou řepou (Osvětímány). Věcné i peněžité dary se dávaly při požárech a katastrofách, dnes se prostřednictvím charity obdarovává řada nuzných, nemocných a potřebných.

Zcela novým jevem v obdarování je dávání daru po porodu. Obvykle manžel přinášel ženě za prvorozené dítě dar a květiny. Také je zvykem, že maminka, při odchodu z nemocnice dává sestřičkám dar za dobrou péči, obvykle kávu a bonboniéru. Věcnými dárky obdarovávala i kmotra svého kmotrence. Ještě do 50. let 20. století dostávaly děti při křtu křestní vínek s penězi, býval to zlatý peníz – malý dárek za povijan, posvěcený obrázek, růženec. Křestní rouška a křestní svíčka se nosily do kostela k obřadu křtu jako dar asi do roku 1940.

Žena vkládá peníze do pokladničky jednomu z jezdců. Kunovice, 1954, foto archiv SM.

Mladší stárka s pokladničkou o hodech. Buchlovice 1998, foto L.Tarcalová.

Rouškou se začala znovu používat a tedy i znovu s ní obdarovávat po roce 1970. Dnes se děvčeti dávají náušnice a chlapci peníze do peřinky – mezi kanyr, zlatý řetízek apod. Při nově zavedeném obřadu vítání do života od konce 50. let 20. století byly děti obdarovány hračkami, soupravičkami, oblečením, pamětními listy nebo spořitelní knížkou s určitým obnosem.

Při příležitosti 1. svatého přijímání dostávaly děti od svých kmotrů růženec, modlitební knížku nebo písmo svaté; hlavně při biřmování dostávala děvčata od svých biřmovacích kmotrů věcné dary – látku na sukni, šátek, kancionál, chlapci obvykle peníze. Koncem 20. století začali kmotřence obdarovávat hodnotnějšími prezenty od zlata – prstýnkem, náušnicemi, řetízky, nebo hodinkami, jízdním kolem, chlapci dostávají fotoaparát nebo některý z technických dárků.

Svůj vývoj v obdarování měl i **dar lásky**. Na přelomu 19. a 20. století se chlapec a děvče obdarovávali navzájem. Nejčastěji to byl šátek, sukně, kordulka, čepec, stuha – pentle do vlasů, písničkové kapesníčky s milostnými texty.² Zamilovaní chlapci vyřezávali děvčatům píсты a přeslice, dávali i kužel k předení, chlapec posílal háček ke kolovratu, jablko, hrušku, švestku, ořechy, višně, obdarovával perníkem, obrázkem, prstenem, korálky, z lásky ji pod okny stavil máj. *Na šlaháčku* dávaly galánky chlapcům kromě zdobeného vajíčka s milostnými verši i vyšívané kapesníky, šátky, které vyšívalo děvče samo, neboť vyšívat umělo. Maminky chlapců za to kupovaly galánkám brokátové nebo jiné sukně. Barevná vejce – malované vajíčko, toto velikonoční obdarování, chlapci opláceli svým dívkám cukrovím a perníkovými srdci z pouti a z jarmarků – *Srdce z pouti nezarmoutí* (Staré Město).

Velkou škálu dárků představují předměty darované jako zasnubní dary. V první třetině 20. století bylo běžné, že darem před svatbou dával ženich nevěstě látku na přední sukni – fěrtůšek, šátek, barevnou pentli, prsten. Nevěsta obdarovala ženicha košili, často vyšívanou. Šátek měl původně význam zasnubního prstenu.³ Výměně daru se připisovala velká magická moc. Vyplývalo to z představy, že spolu s darem přichází k obdarovanému i část bytosti dárce, a tím se mezi nimi vytváří těsný svazek. V druhé polovině 20. století, pokud se snoubenci zasnubovali, se stal hlavním oboustranným darem prsten.⁴ Dával se obvykle zlatý s bílým očkem. Vyměňování snubních prstenů mezi novomanželi má dlouholetou tradici. Zikmund Winter⁵ se zmiňuje, že se již v 16. století dávaly prstýnky jako dar. Jednak prstýnky na památku, říkalo se jim *pamětníky*, a bývaly obyčejně s textem. Jiné byly dávány z lásky - prsteny *ruka v ruku*. Mladá žena a muž si dávali prsteny jako výraz manželského slibu před námluvami a nebo při svatebních smlouvách. Některý mládenec k tomu připojil ještě jiné dárky.

Zvláštní a obsáhlé pojednání je možné věnovat věno a obdarování dětí odcházejících z domu. Věno a obdarování před svatbou hrálo velkou roli. Mnohdy z kvůli nepřipsání pole nebo neobdarování jednou krávou bylo důvodem zrušení námluv a mnohdy i svatby. Darem se dávalo pole, louky, zvířata a výbava. Pořizování výbavy dceři popř. synovi bylo v první polovině 20. století záležitostí matky. Po druhé světové válce již pořizování výbavy, kterou darovala matka dceři, ztratilo funkci daru, neboť dcera si přichystávala výbavu sama a v manželství si věci dokupovala.

Počet oděvních součástek a ložního prádla byl v různých sociálních vrstvách rozličný. Vždy to byl určitý počet ložního prádla, peřin, dušen, nechyběla truhla, hrnce, ošatky. Od 30. let 20. století se dával i nábytek, povlečení, potřeby pro domácnost.

Obdarování se ve svatebním obřadu objevuje několikrát. Kromě vzájemného obdarování nevěsty, ženicha a rodičů, jsou sami obdarováni svatebčany. Kolektivní výpomoc svatebních a nesvatebních hostí můžeme vysledovat od začátku 20. století dodnes a postihnout jejich obměny. Zvláštní postoj k obdarování zaujímal svatební obřadníci. Mimo koláče, který dávala kmotra, bylo zvykem dávat i další věcné dary – nevěstě čepec, velmi často soška, kříž nebo obraz, který se nesl včele svatebního průvodu posvětit do kostela. Biřmovací kmotřenka kupovala nevěstě fěrtůšek, od 40. let 20. století se již sortiment darů velmi rozšířil hlavně o věci do domácnosti, nikdy však ve velké míře. Situace byla ztížena bodovým systémem.

Když si chtěli pořídit větší věci, dokupovali si body od těch, kteří je nepotřebovali a za ně pak bylo možno koupit některý ze svatebních darů – nádobí, sklo, ložní prádlo apod. Druzičky nosily kromě drobného pečiva i menší věci do domácnosti podle toho, jak tomu bylo v jednotlivých obcích zvykem. Druzičkou byla kamarádka, která věděla, jakým dárkem nevěstě udělá radost. V 70. a 80. letech 20. století nosily druzičky dorty a nějaký věcný dar.

V období poslední padesáti let se obdarovává hmotnými dary ve velké míře. Dary nosí všichni svatebčané a mnohdy i nesvatebčané. Obvykle se dávají v takové hodnotě, v jakém jsou v příbuzenském vztahu s novomanželi. Od sourozenců a kmotrů jsou dary nákladnější. K běžným darům vyskytujícím se na dnešní svatbě patří nádobí, servisy, elektrické spotřebiče, bytové doplňky. Již se neobjevují osobní dary. Často se stává, že se rodiny domluví na jednom společném daru, který financují a odevzdávají společně. Bývají to ledničky, radia, televizory. Někdy se dávaly dary až po svatbě, až rodiny zjistily, co novomanželům chybí. Dnes někteří svatební hosté dávají dar takový, jaký si vyberou ze seznamu chybějící v domácnosti mladých novomanželů. Ti tento seznam vypracují před svatbou a svatební hosté si zamluví dar podle svých finančních možností, který jim chtějí věnovat. Tak se rodiny vyhnou zakoupením již darovaných dáreků. Mnohdy se totiž stalo, že i svatební hosté donesli novomanželům stejný dárek např. tři sady příborů. Jedním z nových jevů v obdarování je nošení darů nesvatebních hostů – spolupracovníků a přátel. Kupují svatební dar společně a odevzdávají jej den před svatbou, obvykle když přijdou *zpívát svícu*. Častěji však dar odevzdávají v zaměstnání a kolegové jsou pohoštěni pitím nebo výslužkou ze svatby. Získané dary byly znakem toho, že nové manželství je lokálním společenstvím uznané, jejich svazek potvrzuje a podporuje.

K obdarování přicházelo i přímo na svatbě, kdy nevěsta obdarovává matku. Dodnes patří tento akt k důležitým svatebním zvykům. Před 1. světovou válkou dávala nevěsta matce koláč nebo kulatou buchtu, různě zdobenou, ve dvacátých letech 20. století koláč a kávu. V Kunovicích se ještě ve 40. letech 20. století nosila homole cukru, původně hrudka sýru – tvarohu, od čehož se dnes říká, že nevěsta nese matce *syrec*; homole cukru byla tříkilová nebo pětakilová, podle toho jak byla nevěsta bohatá. Když se přiženil ženich, nosil nastávající matce buchtu *caletku*. Ve třicátých letech se nosil matce koláč - buchtu např. piškotový beránek nebo dort, někdy i více patrový, vždy s látkou na fěrtůšek nebo na jupku. Po roce 1948 se přestal nosit tradiční koláč, ale vždy se obdarovávalo dortem různých tvarů – v podobě podkovy, srdce nebo knihy s nápisem či vinšem a další dárky – látka na šaty a otcí košile. Dort se dodnes objevuje na všech družích svateb v různých podobách. Při předávání říká nevěsta vinš.

*„Mamičko milá, dávám vám chleba a vína,
abyste mě měla ráda, jak vašeho syna.“*

V šedesátých letech 20. století se matka obdarovala látkou na šaty a dortem, otcí se nosila košile a víno či kořalka. V posledních letech dává nevěsta matce větší dárek – obvykle zlatý šprk. Dary v posledních letech dává i ženich své tchýni a také ženichovi rodiče nevěstě.

V současnosti i rodiče slavící stříbrnou či zlatou svatbu jsou obdarováni svými dětmi – poukazem do lázní či nějakým společným dárkem. Mnohdy jim zaplatí oslavu, kterou při této příležitosti uspořádají.

Obdarován býval i kněz po primiční mši svými farníky. Slavnost, která byla pokládána za obdobu svatebního obřadu, se neobešla bez darů. K nejčastějším darům patřily předměty liturgického charakteru – kalich, patena, ornát, v současnosti i elektronika, předměty k vybavení fary apod.

I k pohřebním obyčejům se pojí obdarování. Kromě běžně užívaných dáreků – obrázků, růžence, mnohdy se dávaly i předměty, které měl zemřelý rád. Do rakve zemřelého se dávaly spíše předměty, které měly mrtvého ochraňovat, ať již to byl růženec, modlitební knížky a svaté obrázky se podobnějším patronů zesnulého. Rozšířenou výbavou mrtvého byly i kvě-

Nevěsta a ženich nesou své nové matce dary. Jalubí, Vlčnov, 2003, foto archiv SM.

tiny, které ukládali nebožtíkovi k nohám. Na Uherskohradištsku jsme však nezaznamenali, že by se dávaly do rakve dary nebo v životě oblíbené věci nebožtíka.

V lidském životě má dar mnoho podob. Během jedné stovky let se darované předměty změnily a to z důvodu nového způsobu života; ty které zcela vymizely neměly své opodstatnění. Sílou lidové tradice však vznikaly nové příležitosti – narozeniny, jmeniny, maturity, promoce, různá jubilea – zlatá svatby, Den žen, Den matek, Den dětí ap. Vedle naturálních darů, které postupně ustupují, se rozšiřuje paleta věcných darů – šperky, umělecká díla a hlavně peněžité dary. U všech forem daru vzrostla jejich finanční hodnota, čím se zvýraznila jejich ekonomická, užitková a sociálně prestižní funkce na úkor symboliky. Současná tendence růstu darů má nejen sociálně ekonomické, ale i rodinné a společenské příčiny – dary fungují jako náhrada za rodinné a příbuzenské a přátelské vztahy. Současně jsou i náhradou za zaniklé obyčeje obohacující významné chvíle lidského života.

Poznámky:

- 1 *Encyklopédia ľudovej kultury Slovenska I*. Nakl. Veda, vydavateľství SAV, Bratislava 1995.
- 2 *Frolec, V.: Prostá krása*. Praha 1984, s. 166.
- 3 *Frolec, V.: Prostá krása*. Praha 1984, s. 147–172.
- 4 *Encyklopédia ľudovej kultury Slovenska I*. Nakl. Veda, vydavateľství SAV, Bratislava 1995.
- 5 *Winter, Z.: Dějiny kroje v zemích českých 2*. Praha, 1893, s. 527–528.

Literatura:

- Encyklopédia ľudovej kultury Slovenska I*. Nakl. Veda, vydavateľství SAV, Bratislava 1995.
- Falešník, R.: Na Štěpána*. ZM III, 1926, č. 6, s. 91–93.
- Frolec, V.: Prostá krása*. Praha 1984, s. 300.
- Heinzová, M.: Jak slaví v Rohatci vánoce*. ZM III, 1925, s. 63–64.
- Hofler, J.: Život na starohorzenkovských Kopanících*. LT 1, 1940, č. 3–4.
- Kronika Národní školy Buchlovice*, r. 1904.
- Dolina, K.: Zvyky a obyčeje*, rukopis, Bojkovice, s. 162–163.

- K r a t o c h v í l, L.: *Krumvířské zvyky a obyčeje v lednu*. MK, III, 1948, č. 1, s. 3.
- K r a t o c h v í l, L.: *Starodávné vánoce v Krumvíři*. MK, II, 1947, č. 11–12, s. 81.
- Kronika obce Veletín*, Kniha 4., s. 151.
- T a r c a l o v á, L.: *Obřadní atributy v rodinných a výročních obyčejích*. Slovácko 40, 1998, s. 33–43.
- T a r c a l o v á, L.: *Svatební obřady a obyčeje na Slovácku – příspěvek k úloze tradice v současnosti*. Rigorózní práce, Brno 1977 s. 42.
- T a r c a l o v á, L.: *Obřad, slavnost, děti*. Slovácko 39, 1997, s. 37–46.
- T a r c a l o v á, L.: *Svatba na Uherskohradištsku ve fotodokumentaci Slováckého muzea*. Slovácko 45, 2003, s. 57–73.
- T a r c a l o v á, L.: *Svatba – významný námět pro fotografování*. Sborník Fotografie jako ikonografický pramen. Strážnice 2004, s. 61–76.
- S m ě ř i č k o v á – T a r c a l o v á, G.: *Smrt člověka a představy o posmrtném životě na Uherskohradištsku*. Brno 1992, s. 147.
- Š i f e r, F.: *Slovácké obrázky*. Díl II, Praha 1921, s. 87.
- V a c u l o v í č, F.: *Na Smrtnou neděli v Týnci a Mutěnicích*. MK, III, 1948, č. 3, s. 35–36.

PhDr. Ludmila T a r c a l o v á (n. 1946) je vedoucí národopisného oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Zabývá se lidovým oděvem a obřadní lidovou kulturou. Tuto problematiku řeší i rámci úkolů karpato logické komise pro studium lidových obyčejů MKKK. Věnuje se jim také ve svých odborných článcích a muzejních výstavách.

Gifts and Presenting them in the Folk Tradition of the Uherské Hradiště region

A b s t r a c t

In the ceremonial folk culture, gifts and presenting them represent the main basis of many customs and practices, absence of which would disrupt the whole structure of the familial and annual cycle. In many cases, the substance of a traditional custom would be lost or obscured. In the course of the past century, gift-giving has undergone many changes that concern not only its form and mode, but also its content. The fact that gift-giving was a part of everyday life and was projected into different situations caused changes or innovations to appear which are an inherent feature of all folk tradition. The goal of this study is to describe new situations and opportunities for gift-giving, mention some of the customs that have disappeared, and describe the diversity of gift-giving in the course of the 20th century in the Uherské Hradiště region. The changes in traditional gift-giving scenarios are discussed on the backdrop of annual customs in family and community. The emphasis is put on the amount of change in the tradition – whether a custom is passed down as is, modified, or disappearing altogether. The oldest type of gifts given during the ceremonial rounds included food products: grain, meat, eggs, fruits, pastry, liquor and also money. Non-edible things appeared as gifts more often at family ceremonies – name days, birthdays, christening, weddings, funerals and so on.

Gift in human life can have many appearances. The changes that came about in the last century were caused mainly by the new way of life and the ones that disappeared did not have their purpose anymore. The power of the folk tradition found new opportunities – birthdays, name days, final exams, graduations, as well as various anniversaries – golden wedding, and Women's Day, Mothers' Day, Childrens' Day etc. The food gifts are on the decline; instead, things like jewelry, works of art and most importantly money take their place. All forms of gifts grew in financial value which emphasizes their utility value and social-prestige function at the expense of their symbolic dimension. The current tendency of gifts' value increase has not only socio-economic, but also familial and social causes: the gifts function as a compensation for family and friendly relations. At the same time, gift giving is a compensation for the disappeared habits that had enriched important moments of human life.

Gaben und Beschenken in der Volkstradition im Gebiet von Uherské Hradiště

Z u s a m m e n f a s s u n g

In der rituellen Volkskultur erscheinen Gaben und Beschenken als wichtigster Tragelement für viele Bräuche und Gewohnheiten, deren Ausbleiben die ganze Struktur des Familien- und Jahreszyklus wesentlich beeinflussen würde. Manchmal wäre somit die Grundlage eines gepflegten Brauchs verschwunden. Während der letzten hundert Jahre sind im Bereich Gaben und Beschenken manche Veränderungen aufgetreten – nicht nur in Form und Weise, sondern auch inhaltliche Veränderungen. Da die Gaben und Beschenken mit dem Alltag verbunden waren, spiegelten sie sich in manchen Lebenssituationen wider, sodass die

Veränderungen oder Innovationen in der Volkstradition eingeschlossen sind. Die vorliegende Studie hat sich zum Ziel genommen, neue Situationen und Anlässe zum Beschenken zu erfassen, auf das Erlöschen von einigen Gewohnheiten beim Beschenken hinzuweisen, verschiedene Bescherungsweisen und verschiedene Geschenke im Verlauf des 20. Jahrhunderts im Gebiet von Uherské Hradiště zu unterscheiden. Wie sich die traditionellen Gaben und das Beschenken verändert haben, werden wir im Verlauf eines Jahres in der Gemeinde und in der Familie verfolgen, wobei wir uns bemühen werden, das Maß der gepflegten Tradition, ihre Änderung oder ihren Untergang festzustellen. Zu den ältesten Gaben, die bei zeremoniellen Umgängen überreicht wurden, zählten die Lebensmittel: Getreide, Fleisch, Eier, Früchte, Spirituosen und Geld. Sachliche Geschenke gab es vor allem anlässlich der Familienfeste. Das waren Geburtstag, Namenstag, Taufe, Hochzeit, Begräbnis und weitere Feste.

Im Menschenleben erscheint die Gabe in vielen Formen. Die Umwandlungen innerhalb von hundert Jahren wurden oft durch neue Lebensweisen verursacht. Jene Gaben, für die es keine Begründung mehr gab, sind verloren gegangen. Die starke Volkstradition lässt neue Gelegenheiten zum Beschenken entstehen – Geburtstag, Namenstag, Abitur, Promotion, Jubiläen wie goldene Hochzeit, Frauentag, Muttertag, Kindertag u. a. Neben den Naturalien als Geschenken, die allmählich zurücktreten, erweitert sich die Palette von sachlichen Geschenken – um Schmucksachen, Kunstgegenstände und insbesondere Geldgaben. Bei allen Gabenformen steigt der Finanzwert und somit werden ihr wirtschaftlicher Nutzwert und das soziale Prestige unterstrichen, zum Nachteil der Symbolik. Diese gegenwärtigen Tendenzen sind nicht nur auf sozial-ökonomische Ursachen sondern auch auf gesellschaftliche und Familienverhältnisse zurückzuführen: Die Gaben gelten als Ersatz für zwischenmenschliche Beziehungen in der Familie, unter Verwandten und Freunden. Zugleich sollen sie auch die verloren gegangenen Gebräuche ersetzen, die bedeutende Momente im Menschenleben bereichert hatten.